

УДК 349.3:36

СУЧАСНИЙ ЕТАП РОЗВИТКУ ЮРИДИЧНОЇ ДУМКИ ПРО СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ

Мокрицька Н.П., к. ю. н.,
доцент кафедри господарсько-правових
дисциплін юридичного факультету
Львівський державний університет внутрішніх справ

Стаття присвячена з'ясуванню поняття соціального захисту на основі аналізу наукових досліджень сучасного етапу розвитку юридичної науки.

Ключові слова: право на соціальний захист, соціальний захист, соціальна функція, соціальне забезпечення.

Статья посвящена выяснению понятия социальной защиты на основе анализа научных исследований современного этапа развития юридической науки.

Ключевые слова: право на социальную защиту, социальная защита, социальная функция, социальное обеспечение.

Mokrytska N.P. THE CURRENT STAGE OF DEVELOPMENT OF LEGAL POINT OF VIEW ON SOCIAL PROTECTION

The article is devoted to clarifying concept of social protection based on analysis of research of contemporary development of legal science.

Key words: right to social protection, social protection, social function, social security.

Постановка проблеми. Правові засади соціального захисту визначені у ст. 46 Конституції України. Тут передбачено, що громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом.

Право на соціальний захист гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними.

Пенсії та інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом [1].

Ступінь розробленості проблеми. Зазначимо, що поняття «соціальний захист» вживається в чинному законодавстві досить часто. Проте єдиного законодавчого трактування означеного терміну нараз немає, що сприяє розвитку різних правових підходів в українській юридичній думці щодо розуміння поняття «соціальний захист».

Більшість вітчизняних науковців переконані у тому, що соціальний захист є доволі складним юридичним явищем, яке з метою більш системного тлумачення можна розглядати у широкому та вузькому аспектах.

Мета статті – дослідити та проаналізувати поняття соціального захисту на основі аналізу наукових досліджень сучасного етапу розвитку юридичної науки.

Виклад основного матеріалу. В українській правовій доктрині уперше до питань соціального захисту звернулася Н.Б. Болоті-

на. «У широкому розумінні, – пише вчена, – соціальний захист становить зміст соціальної функції держави і є системою економічних, юридичних, організаційних заходів щодо забезпечення основних соціальних прав людини і громадянина в державі. У такому разі йдеться про всі заходи держави, спрямовані на забезпечення її соціальної функції. У цьому аспекті елементи соціального захисту притаманні різним сферам суспільних відносин, у яких реалізуються соціальні права громадян, – сферам застосування праці, соціального страхування, соціальної допомоги, охорони здоров'я, освіти, житлової політики. У вузькому сенсі розуміння соціального захисту становить власне соціально-захисну діяльність держави щодо забезпечення населення від негативних наслідків соціальних ризиків» [2].

Отже, авторка звертає увагу на те, що мета соціального захисту загалом полягає у забезпеченні основних соціальних прав людини завдяки системі заходів держави різноманітного характеру. Проте вузький зміст охоплює соціально-захисну діяльність держави щодо забезпечення населення від негативних наслідків соціальних ризиків.

Зокрема, Конституція України до таких соціальних ризиків відносить повну, часткову або тимчасову втрату працездатності, втрату годувальника, безробіття з незалежних від людини обставин, а також старість та інші випадки, передбачені законом.

П.Д. Пилипенко переконаний у тому, що елементом соціального захисту є соціальне забезпечення. Крім соціального забезпечення він передбачає також соціальну безпеку, медичну допомогу, безоплатну освіту, соціальне житло, соціальне страхування тощо [3, с. 300].

Таке бачення означеного поняття цілком відповідає змісту ст. 46 Конституції України, відповідно до якої право на соціальний захист

включає забезпечення. Однак ні Основний Закон держави, ні законодавство України загалом не містять словосполучення «соціальне забезпечення».

Вчений Сирота І.М. виходить з наукової позиції, що термін «соціальний захист» належить до функції держави, що означає турботу про матеріальне забезпечення непрацездатних громадян. Для здійснення цієї функції створений спеціальний орган державної виконавчої влади – Міністерство праці та соціальної політики [4].

Такий підхід потребує певних уточнень, оскільки непрацездатні громадяни на сьогодні не є єдиною категорією, яка потребує і отримує у разі настання соціального ризику соціальне забезпечення. Є цілий спектр державної соціальної допомоги, яка адресована особам, що є і фізично, і юридично працездатними. Зокрема державна соціальна допомога на дітей одинокого матерям, державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям тощо. Наприклад, відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» від 01.06.2000 р. № 1768-III малозабезпеченою є сім'я, яка з поважних або незалежних від неї причин має середньомісячний сукупний дохід нижчий від прожиткового мінімуму для сім'ї [5].

Цікавими є погляди на проблему визначення соціального захисту О.Г. Чутчевої. Вчена з-поміж небагатьох дослідників розглядає соціальний захист з правової точки зору, як сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини, що характеризують прагнення суспільства огородити своїх членів від загрози неможливості задоволення потреб, визнаних ним важливими в цілях усталеного розвитку суспільства, як єдиної спільноти. Автором пропонується визначення соціального захисту як правового інституту, який зародився у надрах права соціального забезпечення й визначив трансформаційні процеси сучасної правової системи, пов'язані з утворенням її нового елемента – соціального права [6].

На нематеріальному характері системи заходів, які визначають соціальний захист, наголошує увагу Ю.О. Сердюк, яка вважає, що соціальний захист – це система заходів матеріального та нематеріального характеру, реалізація якої обумовлена соціальною спрямованістю держави на забезпечення життєвих потреб людини та її сім'ї, створення умов для гідного їх існування при настанні певних обставин. До матеріальних заходів авторка відносить соціальну роботу, яка проводиться з громадянами, починаючи з допомоги в оформленні страхових сум, пенсій тощо, закінчуючи підтримкою їх культурного та освітнього рівня. «Особливо в останні роки, коли держава особисто неспроможна належним чином соціально захистити людину та її сім'ю, роль соціальних служб із кожним роком зростає. На них покладається все більше функціональних обов'язків щодо забезпечення соціального захисту населення, включаючи і самостійний пошук коштів на його реалізацію», – пише дослідниця [7].

Варто погодитися з тим, що соціальні послуги належать до важливих кроків у соці-

альному забезпеченні громадян. Наприклад, Закон України «Про соціальні послуги» від 19.06.2003 № 966-IV відносить до соціальних послуг психологічні послуги, які полягають у наданні консультацій соціальними службами з питань психічного здоров'я та поліпшення взаємин із оточуючим соціальним середовищем, застосування психодіагностики, спрямованої на вивчення соціально-психологічних характеристик особистості, з метою її психологічної корекції або психологічної реабілітації, надання методичних порад [8].

Також не можемо залишити поза увагою досить новий для науки соціального права підхід С.М. Синчук, відповідно до якого соціальне забезпечення – це відносини щодо реалізації права особи на захист від соціальних ризиків та задоволення соціальних потреб у випадку їх настання. Дослідниця визначає положення ст. 46 Конституції України, як конституційну гарантію, тому у вузькому розумінні соціальний захист, як видається на нашу думку, можна співвідносити з соціальним забезпеченням як ціле та частина [9, с. 191].

Дуже доцільним визначати соціальний захист через його ознаки, як це робить І.С. Ярошенко. Науковець вважає, що соціальний захист має ряд ознак. «По-перше, це система суспільних відносин, яка призначена для задоволення особистих матеріальних потреб громадян через індивідуальну форму розподілу зі спеціальних фондів. По-друге, соціальний захист здійснюється державою за рахунок коштів суспільства. По-третє, кошти надаються замість заробітної плати або як додаток до неї у випадках, передбачених законодавством, у разі втрати чи зниження заробітку, додаткових витрат або неможливості працевлаштування», – пише автор [10].

Проте варто зауважити, що згідно з Конституцією України загальнообов'язкове державне соціальне страхування, в якому існують соціальні фонди, хоч і є важливим, але не єдиним джерелом фінансування соціального захисту.

Соціально-правовий захист працівників органів внутрішніх справ став пріоритетним напрямом наукового дослідження К.В. Мельника. У процесі наукового пошуку обґрунтованого визначення соціального захисту вчений доводить, що соціальний захист працівників органів внутрішніх справ можна розуміти, як діяльність держави щодо встановлення та реалізації гарантій соціально-економічних і соціально-культурних прав, що спрямовані на забезпечення процесу формування та розвитку професійних якостей та задоволення матеріальних та моральних потреб у відповідності з тим соціально-правовим статусом, який вони посідають у суспільстві [11].

Як бачимо, словосполучення «комплекс заходів» учений замінив терміном «гарантії соціально-економічних і соціально-культурних прав», які держава не тільки повинна встановити, але і реалізувати.

Правові аспекти тих заходів, які держава повинна вживати у сфері соціального захисту, запропонував Б.І. Сташків. Учений зазначив, що вони різняться по відношенню до економічно активного та пасивного на-

селення. Зокрема, у відношенні економічно активності населення – це заходи щодо зайнятості населення та реформування системи оплати праці і визначення такого основного державного соціального стандарту, як мінімальний розмір заробітної плати. Серед заходів сприяння зайнятості автор називає створення додаткових та нових робочих місць шляхом реструктуризації економіки, розвитку приватного бізнесу, особливо малого і середнього, створення умов для іноземного інвестування та для самозайнятості населення, профорієнтацію, підготовку та перепідготовку кадрів, організацію громадських робіт тощо [12, с. 324–325].

Аналіз сучасної наукової юридичної думки щодо поняття соціального захисту дає підстави зробити висновок, що наукові позиції вітчизняних дослідників різняться між собою. Причиною цього може слугувати формулювання мети соціального захисту та правове бачення основ соціальної політики України, яка мабуть має бути спрямована на створення умов для повноти реалізації всіх без винятку конституційних прав людини та громадянина.

При цьому поняття соціального захисту у вузькому розумінні, на нашу думку, не може суперечити змісту конституційного права на соціальних захист, яке належить до основних прав людини, є невідчуженим та непорушним. Якщо розуміти під соціальним захистом тільки діяльність держави, то право на соціальний захист є, по суті, правом на діяльність держави. Проте такий підхід мабуть потребує певного корегування, коли мову вести про єдине цілісне поняття соціального захисту, яке б відповідало цілям та завданням соціальної держави. Зокрема чималу роль у здійсненні соціального захисту населення на сучасному етапі відіграють недержавні суб'єкти забезпечення, зокрема соціальні недержавні служби. Також доцільно зазначити і про розвиток недержавної пенсійної системи за участю недержавних пенсійних фондів.

Однак вагу держави у здійсненні соціального захисту в жодному випадку не можна применшувати. Вона створює законодавче поле для надання соціального забезпечення у випадку настання соціального ризику, визначає основи соціального захисту, який в цілому і характеризує ті економічні, державні, законодавчі та інші заходи, які необхідні для отримання людиною соціальної допомоги та (або) соціальних послуг.

Право на соціальний захист є конституційною первинною правовою гарантією, тому визначення соціального захисту через комплекс гарантій є одним із можливих способів зрозуміти зміст законодавчих положень, які в деяких випадках визначають поняття «соціальний захист». Разом із тим тільки щодо окремих сфер соціального захисту. Зокрема, соціальний захист у разі настання безробіття – комплекс заходів, що передбачений загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням на випадок безробіття та законодавством про зайнятість населення (Закон України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 № 5067-V [13].

Не можна не погодитися і з тими вченими, які розуміють під соціальним захистом і певну систему правовідносин. Загальновідомо, що право на соціальний захист може бути втілене тільки у правовідносинах щодо отримання соціального за своїм змістом забезпечення у випадку настання соціального ризику. Це дозволяє надати соціальному захисту суто правового аспекту та тісно пов'язати його з основами реалізації права на соціальний захист.

Висновки. З огляду на вищевикладене дати єдине правильне у правовому застосуванні визначення «соціальний захист» може, вочевидь, тільки закон. Разом із тим правово-обґрунтовані позиції вітчизняних дослідників мали б сприяти законодавцю у цьому. На нашу думку під соціальним захистом у вузькому значенні потрібно розуміти систему правовідносин, яка складається у суспільстві з приводу надання соціальної допомоги та соціальних послуг людині (реалізації людиною права на соціальний захист) у випадку настання соціального ризику в порядку та на умовах, визначених законом. У ній суб'єктами надання забезпечення в розумінні конституційного положення є як державні суб'єкти, які забезпечують реалізацію права на соціальний захист (органи соціального захисту, соціальні фонди тощо), так і недержавні суб'єкти (соціальні служби, недержавні пенсійні фонди).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України від 28.06.96 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Болотіна Н.Б. Право соціального захисту: становлення і розвиток в Україні. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://westudents.com.ua/knigi/450-pravo-sotsalnogo-zahistu-bolotna-nb.html>.
3. Пилипенко П.Д. Соціальний захист та соціальне забезпечення, що виражають соціальну сутність сучасної правової держави / П.Д. Пилипенко // Вісник Львівського університету: Сер.: Юридична. – 06/2004. – Вип. 40. – С. 300–305.
4. Сирота І.М. Право соціального забезпечення в Україні: Підручник. – Х. – 2001. – 384 с.
5. Закон України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» від 01.06.2000 р. № 1768-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 35. – Ст. 290.
6. Чутчева О.Г. Правове регулювання соціального захисту громадян України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. – [Електронний ресурс] / О.Г. Чутчева; Нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2003. – 19 с. – Режим доступу : <http://referatu.net.ua/referats/7569/149118>.
7. Сердюк Ю.О. Соціальний захист членів сімей працівників органів внутрішніх справ України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05 / [Електронний ресурс] / Ю.О. Сердюк; Нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2005. – 20 с. – Режим доступу : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&S21STN=I&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=A=&S21COLORTERMS=1&S21STR=Сердюк%20Ю.О.
8. Закон України «Про соціальні послуги» від 19.06.2003 р. № 966-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 45. – Ст. 358.
9. Синчук С.М. Про правове поняття соціального забезпечення в сучасних умовах // С.М. Синчук / Вісник Львівського університету // Серія: Юридична. – Вип. 55. – 2012. – С. 186–194.
10. Ярошенко І.С. Право соціального забезпечення: Навч. посіб. – К.: КНЕУ. – 2005. – 232 с. – Режим доступу : <http://uristinfo.net/2011-01-16-19-18-47/244-pravo-sotsialnogo-zabezpechennja-jaroshenko-is.html>.

11. Мельник К.Ю. Соціально-правовий захист працівників органів внутрішніх справ (проблеми теорії та практики): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. – [Електронний ресурс] / К.Ю. Мельник; Нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2002. – 20 с. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe.

12. Сташків Б.І. Забезпечення державою соціальної справедливості при здійсненні соціального захисту населення:

правовий аспект / Б.І. Сташків // Трудове законодавство: шляхи реформування: Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (Харків, 12 квітня 2013 р.). – Х.: ХНУВС, 2013. – С. 323–328.

13. Закон України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 р. № 5067-VI // Голос України від 18.08.2012 р. / № 153–154 /.

УДК 349.2

ПРИПИНЕННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ У ЗВ'ЯЗКУ З ПРИЗОВОМ АБО ВСТУПОМ НА ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ

Римар Б.А., к. ю. н.,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення
Національний університет «Одеська юридична академія»

Стаття присвячена дослідженню умов, що визначають порядок припинення трудового договору за такою підставою, як призов або вступ працівника на військову службу з урахуванням останніх змін у трудовому законодавстві України, виявленні особливостей правового статусу працівників, що були звільнені з роботи під час мобілізації, та вивченню гарантій забезпечення трудових прав таких працівників.

Ключові слова: трудовий договір, правове регулювання, звільнення, мобілізація, основні гарантії, найманий працівник, відповідальність.

Статья посвящена исследованию условий, определяющих порядок прекращения трудового договора на таком основании, как призыв или вступление работника на военную службу с учетом последних изменений в трудовом законодательстве Украины, выявлении особенностей правового статуса работников, которые были уволены с работы во время мобилизации, и изучению гарантий обеспечения трудовых прав таких работников.

Ключевые слова: трудовой договор, правовое регулирование, увольнение, мобилизация, основные гарантии, наемный работник, ответственность.

Rymar B.A. THE TERMINATION OF EMPLOYMENT CONTRACT IN CONNECTION WITH AN APPEAL OR RECEIPT ON MILITARY SERVICE

The article is devoted to conditions governing termination of employment contract on these grounds, as an appeal or entry of an employee into military service, taking into account latest changes in labor legislation of Ukraine, identify characteristics of legal status of workers who were outlined from work during mobilization and study of guarantees of labour rights of these workers.

Key words: employment contract, legal regulation, liberation, mobilization, basic warranty, hired worker, responsibility.

Постановка проблеми. У зв'язку з останніми подіями, які відбуваються на території України та в умовах оголошення часткової мобілізації, почастишали випадки порушення конституційних та трудових прав громадян, які були мобілізовані у зв'язку з подіями на сході країни.

З огляду на вказане, особливої актуальності набувають питання, пов'язані з особливостями припинення трудового договору у зв'язку з призовом або вступом працівника або власника – фізичної особи, на військову службу та посиленням механізмів захисту трудових прав та інтересів таких працівників.

Ступінь розробленості проблеми. Говорити про відсутність у науці трудового права досліджень із питань припинення трудового договору не доводиться. Серед учених-трудоуників, які досліджували окремі аспекти припинення індивідуальних трудових правовідносин, слушно звернути увагу на праці представників вітчизняної (Н.Б. Болотіна, Г.І. Чанишева, П.Д. Пилипенко, В.І. Прокопенко ін.)

та російської науки трудового права (А.Ф. Нуртдінова, Ю.П. Орловський та ін.). Однак більшість наукових робіт присвячені загальним підставам припинення трудового договору або припинення трудового договору за ініціативою працівника чи роботодавця. При цьому поза увагою вчених-трудоуників залишається проблема припинення трудового договору з ініціативи третіх сторін, а саме, військових комісаріатів, що є серйозною прогалиною та викликає багато проблем у застосуванні певних норм. Особливої актуальності вказане питання набуває, коли в Україні трудове законодавство стоїть на порозі прийняття нового Трудового кодексу.

У зв'язку з цим, метою статті є вивчення нормативних та процесуальних підстав, особливостей припинення трудових правовідносин у разі вступу або призову особи на військову службу в умовах діючої правової бази та реформування трудового законодавства України.

Виклад основного матеріалу. Звільнення працівника у зв'язку з призовом або вступом